

[Postavení a význam katolické církve v Čechách]

88-341 – 88-348

Lidé, kteří zapomínají na své dětství a mládí a vytěsňují každé pomyšlení na svůj původ a na své počátky, nám nejsou příliš sympatičtí, zdají se nám poněkud „barbarští“. Ale to platí daleko větší měrou pro větší lidská společenství a jejich vztah k vlastní minulosti (a třeba i prehistorii). Středověká církev (západní) zapomínala na společnou historii, kterou sdílí s pravoslávím, a zapomínala také na prvotní církev, od níž se značně uchýlila (a domnívala se, že spojení s ní lze zabezpečit neporušenou poslušností úřadu). Reformace se v protestu proti úpadku středověké katolické církve postavila na nové, „opravené“ základy, opřela se o první církev (jak jí rozuměla) a „organickou“ poslušnost posléze nahradila důrazem na ducha (zvl. Ducha Svatého) a na svědomí. Ale velmi relativizovala a do začne míry nakonec vytěsnila každé povědomí o tom, že mezi dobou prvotní církve a počátky reformace se rozkládá dlouhé období, společné jak reformaci, reformačním církvím, tak původně katolické, tj. všeobecné církvi, proti níž se reformátoři postavili a z jejíž dominance se vyprostili. Reformace nepochybně znamenala nejenom nějaké přizpůsobení novým společenským poměrům, nýbrž také a především obnovení čehosi velmi cenného, co ve středověku upadlo v zapomenutí z původního zaměření křesťanů v prvotní církvi. Proto je pochopitelné i to, že dříve nebo později se ukázalo jako *conditio sine qua non* nejen dalšího přežití, ale právě obnovy katolického křesťanství, že nejdůležitější a nejvíc platné prvky reformační musí být katolicismem asimilovány a reintegrovány do vlastního života katolické církve. Neboť pokus o překonání nějakého myšlenkového a ještě spíš duchovního protivníka dosáhne úspěchu jen, když to nejpodstatnější a nejpravdivější z jeho vidění a jeho pozic je vtěleno do vidění a pozic vlastních.

Marxismus je v některých podstatných svých složkách a strukturách dějinně nemožný a nemyslitelný bez křesťanských (a židovských) kořenů. Ale opět se opakuje staré schéma: staví se proti křesťanství, ale přejímá mnoho křesťanských prvků. Marxismus podobně, jako katolicismus na sobě nese dědictví zastaralých systémů sociálních a politických a zejména v aristokratismu a monarchickém zřízení ještě donedávna viděl nejvítanější uspořádání, protože se právě v něm cítil nejbezpečnějším, také marxismus (bolševismus ruského typu) na sobě nese neméně neblahé dědictví staletí carské samovlády. Katolictví stejně jako sovětský komunismus jsou přímo z podstaty neliberální a protiliberální, nedemokratické a protidemokratické. Před oběma stál a dosud stojí obrovský úkol: mají-li do budoucnosti mít skutečně přínosný význam a tím i šanci podstatněji a hlouběji duchovně a myšlenkově ovlivnit svět přicházejících generací, mají-li vůbec ten přicházející svět pochopit a nejenom se (marně) pokoušet budoucnost mocensky ovládnout, pak se oba tyto mocné zatím proudy, tyto mohutné dějinné fenomény musí vnitřně demokratizovat a také navenek přizpůsobit demokratickým normám. Marxismus sovětského typu je katolicismu mnohem bližší, než by se mohlo na první pohled jevit. Základním nedostatkem a vnitřní překážkou v obou hnutích je to, že neprošly reformací a že každý pokus o reformu v nich zatím ztroskotál. Aniž bychom chtěli zavírat oči před obrovskou vnitřní krizí dnešního protestantismu, chceme vyjádřit své přesvědčení, že budoucnost komunismu i katolictví bude záležet na jejich schopnosti se vnitřně reformovat, především však demokratizovat.

České (a moravské) katolictví bylo velmi oslabeno tím, že bylo národu vnuceno po třicetileté válce a že navzdory kvantitativním úspěchům se odsoudilo k vnitřní sterilitě a duchovní i myšlenkové inferioritě (pochopitelně lze uvést také výjimky, ale vždycky lze zároveň ukázat, jaké těžkosti byly s oněmi výjimečnými případy

spojeny). Na národním obrození se aktivně účastnilo či podílelo většinou jen nižší kněžstvo, zatímco vyšší klérus, církevní hierarchie byla i samotnými katolíky (většinou zase jen formálními) pocítována jako corpus alienum národního života. Je obrovský rozdíl mezi bytostnou spjatostí katolické církve v Polsku s polským lidem, s národem, s polskou společností, a to v průběhu všech dějinných katastrof, jimiž Poláci museli v minulosti projít, a přímo navzdory jim, a mezi katolickou církví v českých zemích, která měla vždycky blíž do Vídně než do Prahy. Po převratu 1918 se základy, na nichž katolická církev stála, prudce otřásl. Monopolní postavení katolíků skončilo, z tolerovaných dvou protestantských konfesí se staly téměř rovnocenné církve, k nimž navíc přibýly další. Moc katolíků byla oslabena několikerým způsobem, došlo k prvnímu vyvlastnění církevního vlastnictví pozemků (především polností a příslušných hospodářských zařízení) atd. K úplné odluce nedošlo, ale byly učiněny významné kroky k jejímu budoucímu uskutečnění. To vše způsobilo, že katolíci byli (pokud z církve nevystoupili nebo pokud v ní nezůstávali jen z povrchní setrvačnosti) značně znejistěni a chovali k novému demokratickému státu nedůvěru až odpor. To se projevilo zejména po Mnichově až politováníhodným způsobem. Celkově lze říci, že první republika si málo prozíravou politikou postavila proti sobě příliš velké skupiny obyvatelstva, především Němce, kteří byli zbaveni postavení politických hegemonů nebo alespoň spojení s ostatními rakouskými Němci, potom katolíků, kteří byli zbaveni hegemonie náboženské a přestali představovat oficiální státní ideologii, po prvních letech života v nové republice byli zbaveni iluzí zejména dělníci a venkovský proletariát (což ovšem bylo ještě potvrzeno tím, že v době hospodářské krize byli socialisté rozděleni či spíše rozštěpeni, a konečně se republika začali stále víc odcizovat také Slováci (zejména v důsledku nevhodného českého postupu a malého porozumění pro slovenské potřeby i cítění). A nakonec nelze zapomenout ani na to, že sami Češi, zkažení dlouhým obdobím, v němž ke státu a k jeho úřadům a orgánům se naučili vztahovat s permanentní nedůvěrou, neměli také dost předpokladů, aby se chovali k novému státu jinak, nově – a to vlastně až do okamžiku jeho katastrofálního ohrožení. V této situaci nebylo možno se katolíků a jejich politickým reakcím příliš divit. V každém případě však se katolíci necítili v novém státě dost doma a za podpory oficiální ideologie byli ostatním obyvatelstvem (českým) viděni jako podezřelí, nespolehliví, neloajální občané – tedy občané druhého řádu (dost podobně jako Němci, byť z jiných důvodů). Teprve po ztrátě samostatnosti (a po krátkodobém politickém „pomnutí smyslů“ po Mnichově) se najednou začalo ukazovat, že v ilegální práci ani v počtu vězněných, do koncentráků poslaných a dokonce popravených nezůstávají katolíci pozadu. To byl první předpoklad pro změněné postavení katolíků ve společnosti. Po Únoru 1948 a likvidaci politických stran (na jejichž místo v Národní frontě přišly komunistům zcela podřízené a jimi ovládané střešové organizace) se náhle katolická církev stala nejdůležitějším zázemím a základnou eventuální opozice, byť nikoliv politické, nýbrž jen jakousi ideovou či ideologickou alternativou. Proto se vládnoucí komunisté pokusili toto zázemí maximálně narušit a nasadili všechny síly a prostředky (včetně nezákonných) na oslabení (a eventuální pozdější likvidaci) katolické církve, její hierarchie, jejího normálního provozu a života, likvidovali řády a katolické organizace všeho druhu atd. atd. a nasadili takový typ hrubého násilí i dlouhotrvajícího zastrašování, že na dlouhá léta opravdu vyřadili katolickou církev z možnosti aktivního podílu na společenském životě. Ke změně začalo docházet teprve v šedesátých letech, kdy se v druhé polovině vraceli z dlouhodobého věznění už poslední katoličtí vězni, kteří léta věznění přežili. Obrovské utrpení katolických kněží i laiků v padesátých letech přineslo paradoxní důsledek: katolíci byli přijati národem jako jeho právoplatná část a složka. To způsobilo, že se začalo obnovovat a růst i katolické sebevědomí. Rok 1968 znamenal počátek obratu, navíc inspirovaný převratnými

událostmi v samotné církvi a na jejích nejvyšších místech. Vaticanum secundum otevřelo perspektivy a uvedlo do pohybu proměny, které se již nepodařilo zastavit ani po smrti Jana XXIII. A podobně to pak vypadalo i u nás. Ačkoliv hned po konsolidaci vnitrostranických poměrů (tj. vyhoštění asi půl milionu členů ze strany) se začaly stupňovat represe, a tentokrát už vůči všem církvím, nejen přednostně vůči katolíkům, byli to právě katolíci, kteří na rozdíl od padesátých let prokázali největší schopnost rezistence. Velkou inspirací a duchovní pomocí byl rostoucí význam katolické církve v sousedním Polsku, kde to byla právě církev, která se ujala zprostředkující role mezi vládou a Solidaritou a pravděpodobně velmi konstruktivními zásahy pomohla významně omezit rozsah společenské katastrofy.

Mohli bychom se odvážit tvrzení, že také budoucí vývoj naší společnosti bude záviset na tom, zda a jak se katolíci a katolická církev nejenom aktivně zapojí znovu do národního a celospolečenského života, ale nakolik to učiní dostatečně promyšleně a cílevědomě, s vědomím skutečné odpovědnosti za budoucnost naší země, a zejména – řekl bych – zda si osvojí také vyostřené vědomí odpovědnosti za politický příspěvek k národnímu životu. Je absurdní chtít omezovat křesťanství a křesťanskost na nějakou soukromou oblast, oddělenou neprodyšně od ostatního společenského a politického života. Křesťanství a tedy také katolictví představuje významný směr také myšlenkový, filosofický a také sociálně politický, nejen náboženský (a dokonce právě ta náboženská složka křesťanství může být považována za složku nejproblematictější, i když právě v tomto bodě se katolíci zdají pro to mít mizivé porozumění). Chtít mocensky nebo administrativně křesťany a křesťanské prvky zatlačovat, minimalizovat, zbavovat možnosti se všestranně a celospolečensky uplatňovat a rozvíjet je jednak v rozporu s přijatými mezinárodními dokumenty o lidských právech, ale zejména ke škodě celé společnosti. Nadále je nemyslitelné pokračovat v dosavadním stavu, kdy jedna politická strana a její ideologie si osobují nejen mocenský, ale také ideový a ideologický monopol, kdy veškeré školství je společnosti vyvlastněno a ovládnuto jedním světonázorem (nadto ve velmi ubohém odvaru), zatímco křesťané a křesťanství jsou postaveni do role neochotně trpěných zbytků jakéhosi zastaralého a zaostalého duševního zpátečnictví.

Pro celou společnost je důležité, aby se právě katolická její část více a hlouběji zapojila do společenského i politického pohybu, kterého je naší v krizi se nacházející společnosti zapotřebí. To však zároveň znamená, že není jedno, jak se katolíci (a také ostatní křesťané jiných konfesí) do tohoto pohybu zapojí. A hned také musíme čelit nesprávnému chápání celé záležitosti. Žádná část společnosti nemůže udávat tón a rozhodovat (legitimně, může tak ovšem učinit nelegitimně a násilně, ale pak jak ke své, tak k celospolečenské ztrátě a zhoubě), kterým směrem se má společnost pohybovat a jak se tedy do tohoto pohybu mají nebo musí zapojovat jiné části společnosti, ostatní členové společenství. Jediný legitimní způsob je předkládat celé společnosti návrhy, projekty a programy, a pak je nechat projít diskuzí a kritikou, a posléze nechat společnost rozhodnout se pro nebo proti. Ale takové návrhy a programy může předkládat nejenom jedna skupina nebo vrstva společnosti, nýbrž skupina či vrstva každá. To je elementárním předpokladem toho, aby diskuze byla opravdu svobodná a kritika aby byla hluboká, věcná a účinná. Proto je nutno vítat, že katolíci přišli s iniciativou, kterou předkládají vládě a státním orgánům k diskuzi a kritice. To, čeho se zatím dočkali, není kritika, tím méně diskuze, nýbrž pomluvy, osočení a nadávky. To však samo o sobě nemůže věcně ospravedlnit všechny katolické návrhy a požadavky. Tam je diskuze i kritika nutná, neboť ani katolíci nemají větší právo ani oprávnění vést společnost než třeba komunisté. (Ostatně to zatím ani neumějí, právě tak jako to neumějí komunisté.) Ale taková vsutka potřebná

diskuze musí jít in medias res a užívat věcných argumentů – a nesmí být jednostranně ani vedena, ani kontrolována a regulována. Diskuze musí být otevřená všem, kdo mají co říci k danému tématu, nikdo nesmí být apriori vylučován, a žádné stanovisko nesmí být předem diskvalifikováno. A tak nesmí být z diskuze vylučována ani katolická část občanů, ani křesťanské východisko diskutujících.

Jednu věc je ovšem třeba dodat: vsutku potřebné a užitečné by bylo, kdyby se do diskuze a do společenského a politického rozhovoru (dialogu) a života především a co nejaktivněji zapojila ta část katolického společenství, která je co nejotevřenější, vůči ostatním křesťanům co nejekumeničtější a vůči nekřesťanským částem společnosti co nejtolerantnější a připravena jim co nejlépe porozumět (aniž tím opustila své pozice a svá východiska). Také je třeba nahlédnout, že nepomohou nic lidé, kteří si vypěstovali alergii vůči všemu novému, ve vývoji či v dějinách na postupu, kteří jsou zahleděni zpátky a postrádají tvořivost, jsouce zvyklí jen reagovat na protivníka a nepřítele. Dvacet let žijeme v době pouhé reakce (na reformní pokus části komunistů, ovšem té lepší části); co teď potřebujeme, není jen další fáze reakce, natož nějaké ještě odvozenější a pokleslejší reakce na reakci. Potřebujeme nové myšlenky, ne návraty k něčemu starému a ještě staršímu. Potřebujeme odvahu, ne formování nějakých nových šiků a kohort. Nepotřebujeme reminiscence, potřebujeme návrhy na řešení. Bohužel velká část 31 bodů je zaměřena na obnovování ztraceného a potlačeného. Nic proti tomu, pokud něco takového zůstane na okraji, ale nemůže to být základ nějakého nového programu, nového procesu, skutečné obrody. Skutečná obroda není nikdy pouhým návratem, i když se to někdy v minulosti domnívala. Reforma je vždy krokem kupředu – anebo není opravdovou reformou.